



SPRÅK OCH BILDNING

Alla ska kunna läsa Bibeln

Tack vare Martin Luther översattes Bibeln till en mängd olika språk, och läskunnighet blev viktigt i Sverige och andra lutherska länder. Det ledde till stora omvälvningar i samhället eftersom kunskap ger makt. I Sverige fick folkrörelserna med tiden stort inflytande, och nationen snarare än kyrkan blev den gemensamma nämnaren för många.

Som munk hade Martin Luther inte känt sig trygg med den botgöring som borde utföras sedan prästen efter bikten förmedlat syndernas förlåtelse. Men när han genom att läsa Bibeln fann att det var "tron allena" som kan frälsa blev detta en startpunkt för reformationen. Om sanningen att det räcker med att tro finns i Bibeln måste Bibeln översättas till folkets språk!

Nya testamentet på 50 dagar

Martin Luther översatte Nya testamentet till tyska i rasande fart. Det sägs att det endast tog 50 dagar. Det publicerades första gången 1522. Martin Luther var under en stor del av sitt resterande liv sysselsatt med att översätta även Gamla testamentet till tyska. Under 1500-talet översattes Bibeln till folkspråk i andra reformatoriska länder. I Sverige kom Nya testamentet ut 1526 och hela Bibeln 1541. De nya bibelöversättningarna bildade grunden för de moderna skriftspråken. Martin Luthers roll för skapandet av ett gemensamt tyskt språk kan inte överskattas.

Förfärad över den låga kunskapen

För att få egen tillgång till Bibeln krävdes dock kunskap i läsning. Martin Luther blev redan under 1520-talet förfärad över den låga kunskapsnivån i församlingarna, och författade därför två katekeser för att förmedla kristendomens grundläggande texter och sanningar. Lilla katekesen var avsedd för de vanliga församlingsmedlemmarna och innehöll tio Guds bud, den apostoliska trosbekännelsen och bönen Fader vår samt två stycken om dopet och nattvarden. Till dessa fem delar fogade Luther frågor som skulle underlätta inläring av innehållet. Den stora katekesen var avsedd för prästerna, som stöd för deras predikande på folkets eget språk.

Krav på läskunnighet

I Sverige och andra lutherska länder skulle århundrandena efter Luther kännetecknas av en gigantisk läskampanj på de olika folkspråken. I Sverige kom den nya kyrkolagen 1686 att kräva läskunnighet. Den som inte kunde läsa fick inte ta nattvard och hade i förlängningen inte heller rätt att gifta sig. Om tidigare generationer lärt sig katekesens texter utan till, skulle de nu alltså kunna lära sig texterna genom egen läsning. Det som var speciellt för Sverige var att denna läsinläring kom att äga rum i hemmen. Här infördes alltså allmän läskunnighet utan ett övergripande skolsystem, vilket är unikt i världshistorien.

Läsning gav makt

En viktig övergripande effekt av reformationen är att olika talspråk respekterades och blev textspråk. I den före detta svenskkolonin vid Delaware översattes exempelvis under sent 1600-tal Luthers lilla katekes till det lokala indianska språket. I de östra finsktalande delarna av det svenska riket var präster ålagda att lära sig finska och predika på detta språk. Bibeltext och katekes översattes också i Sverige till olika samiska språkvarieteter.



Den tidiga svenska läskunnigheten skulle bli en nyckel till 1800-talets nya medborgarrättssträvanden. Att även de fattigaste kunde läsa var unikt i världen.

Den tidiga svenska läskunnigheten skulle bli en nyckel till 1800-talets nya medborgarrättssträvanden. Att även de fattigaste kunde läsa var unikt i världen. När trycktekniken utvecklats så att biblar, traktater och tidningar blev tillgängliga för bredare lager skapades förutsättningar för en omvälvning av de grundläggande maktförhållandena. Med läsandet på sitt eget språk skapades möjligheter att formulera kritik och opinion underifrån. Enkelt uttryckt skulle denna nya makt komma att kritisera den gamla lutherska kyrkan och dess stat, samtidigt som Luthers egna texter lästes som aldrig förr.

Nationen blev viktigare

Tidens nya maktbas blev nationen. Denna nya form av gemenskap utgick från det tryckta standardiserade språk som ursprungligen var ett resultat av reformationen. De som talade och läste samma språk föreställde sig tillhöra ett gemensamt folk. Nyckeln till makt kom nu att ligga hos dem som lyckades formulera folkopinionen. Det sena 1800-talet kom också därför i Sverige att präglas av de så kallade folkrörelserna.

Nationen konkurrerade på många plan ut den evangelisk-lutherska kyrkan som övergripande gemenskapsform. Kyrkans företrädare ville knyta an till de nya föreställningarna om en nation och ett folk. Begreppet folkkyrka blev därför centralt under åren efter sekelskiftet 1900. Begreppet utgick från Luther genom att vilja visa att kyrkan förmedlade nåden till folket. På ett övergripande plan kom dock språket att bli viktigare än religionen. Det påverkade exempelvis samerna i Sverige, vars språksituation nu försämrades. I folkskolan blev svenskan det givna språket, medan den tidigare kyrkliga undervisningen strävat efter att erbjuda evangeliet på de samiska språken.

Viktigt med bildad tro

Man kan hävda att den evangelisk-lutherska teologins fokus på det tryckta ordet haft en paradoxal effekt. Förutom att läskunnigheten blev en nyckel till nya folkliga krav kanske detta fokus har bidragit till en intellektualisering av tron som samtidigt verkat sekulariserande. Nu ser vi att detta lutherska arv hotas i en tid där bildskärmar och filmklipp alltmer tar över de ungas intresse.

Den tyska "reformationsambassadören" inför år 2017, Margot Käsmann, har sagt:

Luther krävde både Bibeln på tyska och skolor för alla. Det är viktigt med en bildad tro som kontrast till karnevaliseringen av livet där allt blir till underhållning och passivisering.

URBAN CLAESSION



SAMTALSFRÅGOR

Katekesundervisningen har ofta setts som själlös utantillinlärning. Men Martin Luther hade också en pedagogisk tanke med att lära sig texter utantill. Det gav var och en texter i sitt inre som kunde aktualiseras när livet krävde det. Vad tänker du om denna lutherska pedagogik? Har den fortfarande ett värde?

I texten lyfts allmän läskunnighet fram som en historisk följd av Luthers strävanden, vilken påverkat kulturen. Finns det andra arv från reformationen som kan förklara det som vi uppfattar som typiskt svenskt?

Fromheten i den evangelisk-lutherska kyrkan är ofta förknippad med tryckta böcker, som psalmbok, katekes och Bibeln. Hur kommer denna kärlek till papper och trycksvärta förhålla sig till en framtid präglad av skärmar och bilder?